

SCHÄFFER ANETT

AZ IRODALOM TESTEI

FÖLDES GYÖRGYI *TEST - SZÖVEG - TEST: TESTREPREZENTÁCIÓK ÉS A MÁSIK SZÉPIRODALMI ALKOTÁSOKBAN* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

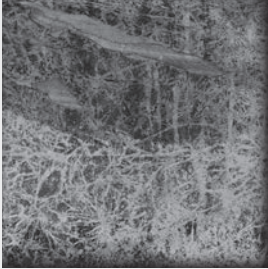
Földes Györgyi két korábbi kötetében a Vasárnapi Kör és az 1910-es évek avantgárdjának impresszionizmusellenességével, illetve a klasszikus modernség szimbólumelvű poétikájával foglalkozott, legújabb könyvében azonban egy tágabb korszakot vesz górcső alá. A vizsgált művek és szerzők a moderntől a posztmodern utáni korszakig terjednek, az elméleti szövegek pedig még ennél is korábbra mutatnak. A tanulmánykötet már a címben is a test-szöveg, szövegtest párral játszik, és a tanulmányokban egyszerre, egymástól elválaszthatatlanul van jelen az ábrázolt testek és a szövegek testként való értelmezésének kérdése.

Az alcím – *Testreprezentációk és a Másik a szépirodalmi alkotásokban* – egyszerre pon-tosítja és tágítja a kötet által vizsgált témákat, a testreprezentációk mellett az ezzel szorosan összefüggő Másik is a vizsgálat tárgyát képezi. A kötet címlapján Sarah Baartman látható, az egyike a Hottentotta Vénuszként európai *freak show*kban közszemlére tett afrikai nőknek (erről és a Fekete Vénusz jelenségről Földes Györgyi bővebben ír a *Corpus alienum* című tanulmányban). A színesbőrű nő teste talán az egyik legszélsőségesebb Másik az európai kultúrkörben, amelyben – ahogyan ez a tanulmányokból kiviláglik – az egészséges fehér európai keresztény férfi teste jelenik meg ideálként. A Földes Györgyi által vizsgált Másikok igen széles skálán mozognak, ilyen a zsidó férfi, a beteg férfi, a színesbőrű férfi, és a leg-kézenfekvőbb Másik a nő maga, aki szintén lehet nőisége mellett színesbőrű, zsidó vagy beteg, illetve a „valahányadik nem”-hez tartozó queer személyek. Ezen ideáltól távol eső, különböző mértékben ugyan, de problematikusként megjelenő testek vizsgálata mellett, hogy megmutatja miként ábrázolja a szépirodalom a Másikat, arra is felhívja a figyelmet, hogy mennyire különböző okokból válhat valaki Másikká. Így a kötet már a témából adó-dóan érzékenyítő munkát is végez, egymás után olvasva a tanulmányokat a különböző tes-ti sajátosságaik miatt megalázott, a társadalom peremére vetett csoportokról és irodalmi reprezentációkról önkéntelenül is a jelen valóság hasonló problémáira asszociálhatunk. Bár talán érdemes lett volna a Másik ábrázolásának vizsgálata mellett az ideálisnak tartott test ábrázolását is bemutatni a kötetben, ez talán még látványosabbá tette volna, hogy milyen különböző indokokból állhat valaki Másikká.

A könyv első fele, az első 150 oldal, amely *A testírás és a Másik* címet viseli tulajdon-képpen elméleti összefoglalóként olvasható, a három tanulmány (*Szövegek, testek, szöveg-testek: A testíráselmélet irányai; Barthes és a korporalitás; Corpus alienum*) a test és a szöveg kapcsolatának elméleteit járja körbe. Az első tanulmány a test értelmezési módjait, a test és az identitás összefüggéseit, a korporális narratológia irányzatait, a pszichoanalízis és a kor-

porális narratológia kapcsolódásait, Roland Barthes és az ő elgondolásaihoz is kapcsolódó posztstrukturalista feminizmus irányzatait, a „semleges és más testek”-et, a queer, kiborg és szervek nélküli testekhez kapcsolódó elméleteket és írásmódokat mutatja be, így végigkísérhetjük a testtel és szöveggel kapcsolatos elméletek történetét (erre utalnak a tanulmány bizonyos alcímei is, amelyek fázisokra hivatkoznak). A két hosszú, nagy témát áttekintő tanulmány közé ékelődik a Barthes testfogalmával foglalkozó rövidebb írás, ez nem csupán azért jó szerkesztői döntés, mert megtöri a hosszú tanulmányok sorát, hanem azért is, mert az S/Z elemzése által előkészíti a Másik testének vizsgálatát a *Corpus alienum*ban. Az utolsó tanulmány ebben a részben a Másik testét, annak lehetséges módozatait és az idegenség konstrukció voltát vizsgálja, a külön alfejezetekben vizsgált Másikok a nő, a keleti és színesbőrű nő, a zsidó, a szörnyeteg (aki lehet zsidó vagy nő), a kiborg, illetve a hozzá némileg kapcsolódó gölem, melyek szintén lehetnek nők is, a nomád vagy régi zsidó változata, a bolygó zsidó, de emellett feltűnnek a színesbőrű férfiak, illetve a queer személyek is. Láthatjuk, hogy igen széles skálán mozognak a Másik bemutatott változatai, és az igen különböző elméletekhez köthetők. A négy fő csapásvonal, amelyen elhelyezkednek a Másikok: a nők, akik csupán nemük miatt válnak Másikká, a zsidók, akik sokkal inkább a nekik tulajdonított tulajdonságok, és nem testük valós különbözősége miatt válnak Másikká, a szörnyetegek vagy kiborgok, akik teste látványosan eltér az ideálisnak tartott testképtől, illetve a nomádok, akik a testük térbeli mozgása tesz Másikká. Ez a rövid összefoglaló is mutatja, hogy mennyire sokrétű témáról van szó, így természetesen Földes nem tudja részleteiben tárgyalni a Másikká válás módozatait, illetve minden Másik típust, ám – bár konkrét témakijelölés nincs a tanulmányban – úgy gondolom, nem is ez a tanulmány célja, sokkal inkább az, hogy rámutasson arra, hogy milyen komplex az idegenség kérdése, illetve bemutassa ennek a témának talán a legfontosabb változatait és elméleti eredményeit. Ahogyan ez a könyvbemutatón lefolyt beszélgetés során is felmerült, a kötet ezen része akár kezdő irodalmárok számára is hasznos lehet,¹ sőt egy-egy egyetemi kurzuson is jól alkalmazható lenne a téma bevezetésére. Az első és a harmadik tanulmány igen sűrű, nagy elméleti anyagot tekint át, a francia és angolszász teoretikusok munkáit is, sok fogalmat használ, így olykor nem teljesen olvasóbarát a két szöveg, azonban ezen sokat segít – az

1 Mosza Diána, *Lesznai Anna szoknyájától indult, NDiaye regényeiig jutott: Földes Györgyi Test – szöveg – test című könyvének bemutatója*, hozzáférés: 2019. 03. 12., <https://www.prae.hu/article/10743-lesznai-anna-szoknyajatol-indult-ndiaye-regenyeiig-jutott/>

egyébként akár a téma általános bibliográfiájaként is használható – gazdag jegyzetapparátus és a szövegek kisebb részekre tagolása. Ezek a gazdag tanulmányok elmélyedésre, többszöri olvasásra érdemesek, ráadásul arra is alkalmasak lehetnek a kisebb alfejezetek által, hogy egy-egy kisebb kérdésben nyújtsanak újra- és újra fellapozható, használható támpontokat.

A további fejezetekben található tanulmányok egy-egy regény, szerző vagy akár több szerző műveinek komparatív elemzését tűzik ki célul. A *valahányadik nem* a nők, a queer személyek és az utolsó tanulmányban Darvasi László történelmi regényeiben a mitikus, mágikus realista szereplők testiségét és szexualitását vizsgálja, így tulajdonképpen a két nembe egyre nehezebben besorolható karaktereket felvonultató szövegeket elemez, a téma sajátosságaiból is adódóan ez pedig időbeli haladással is társul, egyre újabbak a vizsgált művek, és egyre problematikusabbak a gender identitások. A fejezetbe kizárólag magyar szerzők műveiről szóló tanulmányok kerültek, és általánosságban is jellemző a magyar-központúság a kötetre, csupán egyetlen olyan elemző tanulmány van a könyvben, amely nem magyar vagy magyar származású szerzők műveivel foglalkozik, a *Transznacionalitás, boszorkányság és hibriditás* című, mely Marie NDiaye regényeit elemzi. Földes tulajdonképpen az alapvetően francia és anglofón elméleteket alkalmazza magyar szövegek vizsgálatakor, így pedig egy újfajta, Magyarországon nem széleskörűen elterjedt szemléletet hoz be a magyar kontextusba, kimondatlanul, de az összes szöveg azt vizsgálja, hogy mennyire működtethetők a korporális narratológia és a testtel kapcsolatos elméletek a magyar irodalmi szövegeken, illetve mennyiben hasonlítanak vagy miként alakulnak át a testtel és szöveggel kapcsolatos nyugati elgondolások a magyar (származású) szerzők műveiben. Földes amellet, hogy sikeresen hasznosítja a főleg francia és anglofón elméleteket a magyar szövegek elemzésére, a magyar szakirodalomra is támaszkodik. Ez azért is fontos vállalkozás, mert bizonyos felhasznált elméletek, például amelyek a queer vagy női testekkel, a gender identitással kapcsolatosak

ún. politizáló elméletnek számítanak,² amelyeket olykor még mindig szkeptikusan, fenntartásokkal kezelnek régióinkban. Azonban épp úgy, ahogy a test és a szöveg kérdése elválaszthatatlan a kötet számára, az irodalomban megjelenő testek és a testekkel kapcsolatos elméletek sem különíthetők el teljesen a politikai kontextustól és a szociológiai környezettől. Ahogy a fülszövegben olvasható fő kérdések is megmutatják a valóság és a fikció kibúncsolhatatlanul összekapcsolódik a többféle formában létező test kérdésében: „[v]an-e test szöveg nélkül, van-e szöveg test nélkül? Miként íródik bele a testről való tudásunk (irodalmi) szövegeinkbe, miképp alakítják az (irodalmi) szövegek a testről való tudásunkat? Hol a test a szövegben, hol a szerző teste a szövegben, és hol a másik/a Másik teste? Ki a szöveg Másikja?” (7)

A kötet két utolsó fejezete jóval rövidebb, *A transznacionalizmus női aspektusai* fejezetben három tanulmány szerepel, amelyekben négy író nő műveiben vizsgálja a szereplők országok közötti mozgását, emellett azonban a szerzők emigrációjára, az emigráns szerzők speciális helyzetére és az emigrációval kapcsolatos elméletekre is kitér. Ahogy a tanulmányokban vizsgált szövegek is mutatják igen gyakori, hogy a migrációt tematizáló prózairodalmat emigráns szerzők hozzák létre, ahogyan Földes Jolánról és Agota Kristofról írja Földes: „megfigyelhető, hogy mindkét író nő, miközben tematikailag egyszerűen képtelen elszakadni az emigránstapasztalattól, rendszeresen a fikció területén mozog”. (266) Míg az első fejezet a test esszenciális tulajdonságai (biológiai nem) és az ezekhez a tulajdonságokhoz kapcsolt vélt vagy valós jellemzőket teszi témájává (nőkép és társadalmi nem), ez a fejezet tulajdonképpen a testek térbeli mozgását és ezen mozgás hatásait vizsgálja.

A kötet utolsó fejezete, *A zsidó Másik* két tanulmánya egyikében Spiró György *Fogságát* elemzi Földes, míg a másikban a másod- és harmadgenerációs holokauszttrauma feminista vetületét vizsgálja. A *Fogság* főszereplőjével kapcsolatban a regény terei és a térbeli mozgás kap különös hangsúlyt a tanulmányban. A másod- és harmadgenerációs holokauszttraumával foglalkozó írás pedig összefoglalja az ennek vizsgálatával kapcsolatos korábbi eredményeket, majd legfőképpen Marianne Hirsch utóemlékezet fogalmára és emlékezet-család-fotó hármására alapozva Csobánka Zsuzsa *Majdnem Auschwitz*, Clara Royer *Csillag* című regényeiben vizsgálja a holokauszt második és

2 A fogalomhasználatban Horváth Györgyöt követem, aki *Utazó elméletek: Angolszász politizáló elméletek kelet-európai kontextusban* című kötetében ír ezekről az elméletekről. HORVÁTH Györgyi, *Utazó elméletek: Angolszász politizáló elméletek kelet-európai kontextusban*, OPUS Irodalomelméleti tanulmányok, Új sorozat 15 (Budapest: Balassi Kiadó, 2014).

harmadik generációra gyakorolt hatásának kifejezetten női vonatkozásait. Azonban nem csupán ebben az egy tanulmányban, a kötet egészében kulcsfontosságú a feminista szempont, az elemző tanulmányok többségében a női testeket és a nőiség reprezentációit vizsgálja, sok esetben női szerzők műveiben. A könyvbemutatón elhangzott, hogy „a nő felől érkezett a testhez”³ Földes, és ez egyértelműen látszik is a kötetben. Ez pedig még izgalmasabbá teszi a kötetet, hiszen míg a feminin szempontokat középpontba helyező irodalomtudományi művek igen gyakoriak a nyugati irodalomtudományban, a nők és kifejezetten női témák magyar irodalmi megjelenésével foglalkozó kötetek száma még mindig igen csekély.

A kötet remek olvasmány, a széles körű, elméletek sokaságát áttekintő és összekötő tanulmányok és a modern, posztmodern és posztmodern utáni irodalmi alkotásokat elemző írások mind igen kidolgozottak és átgondoltak, és kurrens témákkal foglalkoznak. A test és a Másik kérdése kiélezetten jelenik meg a modernség után és ennek vizsgálata sok egyéb témával, többek között a terek és az identitás vizsgálatával is kapcsolatba kerül a szövegekben. Ez a sokrétűség pedig kifejezetten jól tesz a kötetnek, hiszen amellett, hogy megmutatja, hogy a testek milyen sokféleképp működnek és válnak fontossá az irodalmi szövegekben, arra is rámutat, hogy a korporelitás mennyire hasznos szempont lehet az irodalomtudományi vizsgálatokban. Földes Györgyi kötete az MTA Irodalomtudományi Intézetében működő Corpus Alienum kutatócsoport többi eredményével (pl. a kutatócsoport nevével azonos címet viselő Helikon számmal) együtt fontos szerepet játszik a test irodalomtudományi vizsgálatának magyarországi meghonosításában, és egy újabb lépés lehet afelé, hogy a nyugati politizáló elméletek sikeresen épüljenek be a magyar irodalomtudományba. (Budapest, Pesti Kalligram, 2018)

3 Mosza, Lesznai Anna, *i. m.*